

Усоналиева Г.С.

САБАКТЫН МАКСАТЫН КОЮУНУН АЙРЫМ МАСЕЛЕЛЕРИ

Усоналиева Г.С.

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ПОСТАНОВКИ ЦЕЛЕЙ УРОКА

G.S. Usonalieva

SOME TASKS OF GOAL SETTING LESSON

УДК: 372-72/12

Макалада сабактын максатын коюу маселеси каралат.

В данной статье рассматриваются вопросы постановки цели урока.

This article discusses the issue of goal setting lesson.

Кийинки мезгилдерде билим берүүдө бир топ өзгөрүүлөр болду. Ал окутуу процессиндеги негизги элементтердин бири болгон сабактын максаттарын коюу болуп саналат.

Сабактын максатын даана койбой туруп, анда аткарылуучу иш-аракеттерди туура билүүгө мүмкүн эмес.

Максат мугалимдин да, окуучунун да көз карашына ылайыкталып коюлуп жүрөт. Биринчиси салттуу окутууга мүнөздүү болсо, кийинкиси азыркы окутуу усулуна туура келет. Биз бул макалабызда иш билгиликке багытталган окутуу усулундагы максатка токтолобуз.

Максат деген түшүнүктү жалпы мааниде карасак, ал - эмгектенүүдөн күтүлүүчү натыйжалар. Окутуу процессинде болсо, максат эки түрдүү иш-аракеттен: мугалимдин иш-аракетинен жана окуучунун иш-аракетинен турат. Сабактын максаты – бул сабак учурунда мугалим менен окуучунун биргелешкен ишинин негизинде окуучу ээ болуучу болжолдуу натыйжа

[1, 39-бет]. Ал сабак процессинде мугалимдин жетекчилиги менен окуучулар тарабынан ишке ашырылат. Ар бир сабак так коюлган дидактикалык максатты көздөйт. Дидактикалык максаттар окутууга коюлган талаптарга, окуучулардын таанып-билүү ишмердигине, алардын кызыгууларына шайкеш келиши талап кылынат. Сабакка коюлган үч максат: билим берүүчү, тарбия берүүчү жана өнүктүрүүчү өз ара биримдикте жүргүзүлөт.

Окуу процессине коюлуучу эң башкы талап сабактын максаттарынын биримдиги окуучуларды окутуунун, тарбиялоонун жана өнүктүрүүнүн эң жогорку натыйжасын камсыз кылгандай сактоо болуп саналат.

Педагогика илимдеринин доктору Ж.Чыманов «кыргыз тили сабагына коюлуп жаткан үч максат бири-биринен бөлүнгөн, өзгөчөлөнгөн өзүнчө бөлөк көрүнүштөр эмес. Алар бирин-бири шарттап, толуктап, көпчүлүк учурда бир бүтүндүккө, бир максатка биргип кеткен сабактын мазмундук жана

формалдык биримдиги жана бүтүндүгү» катары каралууга тийиш экендигин белгилеген [4, 358-бет].

Мектеп практикасында мугалимдер сабактын максаттарын так аныктоодо кыйнала тургандыгын белгилешет. Алар мурун көнүп калган этиш сөздөрдү «айтып берүү», «түшүндүрүү», «тааныштыруу», «түшүнүк берүү» ж.б. пайдаланышып, өзүнүн гана иш-аракетин көрсөтүп келишет. Натыйжада мугалимдин көз карашы биринчи орунда туруп, ал окуучунун окуп үйрөнүү натыйжаларын камтый албай калат. Мугалим окуучулардын кантип максатка жетиш аракетин уюштура албайт. Орто билим берүүнүн Алкактык улуттук куррикулумунда максатты окуучунун көз карашынан коюу керектиги белгиленген.

Эгер сабактын максаты «калыптандыруу», «билимдерин тереңдетүү», «машыктыруу» деген этиштер менен белгиленсе, анын окуучуга тиешелүүлүгү артып, мугалимдин жетекчилиги менен коюлган максаттын натыйжалуулугуна жетишүүгө аракет жасалат.

Окуучуларда билимдин, билгичтиктин жана көндүмдүн калыптанышы сабактын билим берүүчүлүк максатын аныктайт. Анда окуучу эмнени билүүгө тийиш? Ал кандай билгичтиктерге ээ болот? деген суроолорго жооп алынат. Окутуунун максатын окуучунун көз карашына ылайыктап коюу инсанга багытталган окутууга негизделген.

Мугалим сабактын максатын даана коймоюнча, сабакты өткөрүүнүн методикасын, анын мазмунун жана аткарыла турган иш-аракеттерди туура аныктай албайт. Ошондуктан максат коюуда мугалим төмөнкү талаптарды эске алышы керек:

а) Максатты так белгилөө. Мында мугалим эмнеге жетишүү керектигин иш-аракеттердин кайсынысы көздөлгөн натыйжага жеткирерин жана ишке ашкыдай болушун билүүгө тийиш. Мисалы, сабакта окуучулар сан атоочторду колдонуп, сүйлөм түзө алууга жетишет.

б) Максаттарды ишке ашыра турган милдеттерге бөлүүдө максатка жетишүүгө шарт түзгөн багыттар аныкталат. Мисалы, окуучу:

1. Тактоочтордун сөз түркүмү катары белгилерин жана жасалышын далилдейт.

2. Тактоочтун маанисине карай төрткө бөлүнүшүн билет.

3. Тактоочторду туура жаза алат.

Кызыгууну ойготуу жана аракетчилдикке камсыздоодо мугалим окуучуларды белгилеген мак-

саттарга жетүү үчүн окуучулардын кызыкчылыктарын ойготот. Мисалы, окуучулар топто иштөө аркылуу тапшырманы өз алдынча түзүүнү сунушташат. Мугалим резентация учурунда тапшырмаларды талдоону жана мисалдарды келтирүүнү тапшырат.

Максат коюу белгилүү бир убакытта ишке ашырыла турган үзгүлтүксүз процесс болгондуктан, ал үзгүлтүксүз талданып турушу керек. Демек, үзгүлтүксүз бааланат.

Буга чейин сабактын билим берүүчү максатын аныктоодо көбүнчө лингвистикалык-теориялык маалыматтарды үйрөтүүгө басым жасалчу. Мисалы, кыргыз тили сабагында «сөз түркүмдөрүн түшүндүрүү», «жандоочторду түшүндүрүү» ж.б. Азыркы учурда өтүлүп жаткан материалдын билим берүүчүлүк максаты илимий маселе менен практиканын, тактап айтканда, анын кеп процессиндеги жана сүйлөшүүдөгү мааниси менен биримдикте каралышы талап кылынат. Анткени окуучулардын кеп ишмердигин өркүндөтүү сүйлөшүүгө, анын бирдиги болгон текстти талдоого, өзгөртүүгө байланыштуу чечилет.

Билим берүүчүлүк максат ар бир темага карата аныкталып, аны коюуда төмөнкү талаптар эске алынат:

- жаңы материалдын өтүлгөн тема менен байланыштуулугу;
- окуучулардын таанып-билүү ишмердүүлүгүн активдештирүү үчүн окутуунун ар түрдүү методдорун жана ыкмаларын пайдалануу;
- окутууну турмуш менен байланыштыруу.

Проф. И.Бекбоев сабактын билим берүүчүлүк максатын ишке ашырууда жетилүүчү натыйжа төмөнкү суроолор аркылуу аныктала тургандыгын белгилеген:

- а) билимдердин окуучулар тарабынан туура кайталанышы-толуктугу;
- б) билимдерди өздөштүрүүнүн аң-сезимдүүлүгү (тереңдиги, тууралыгы);
- в) билимдерди типтүү (кеңирбелгилүү) шарттарда жана типтүү эмес (жаңы) шарттарда пайдалана билүүдөгү аракеттүүлүк [1, 40-бет.].

Сабакка коюлуучу дидактикалык максаттын бири тарбия берүүнү көздөйт. Бул максат окуучулардын инсандык сапаттарын (адептүүлүк, бири-бирин баалоочулук, эрктик, өзүнө ишенүүчүлүк ж.б.) калыптандырууга багытталат. Мугалим аталган максатты билим берүүчүлүк максатына карай аныктап алат.

Сабактын тарбиялык максаты төмөнкү шарттар менен мүнөздөлөт:

- тарбиялык максат коюуну сабактын мазмунуна, өтүлүп жаткан бөлүмгө, темаларга түздөн-түз байланыштыруу;
- окуучуларды өз оюн, көз карашын тартынбай ачык, так жана кыска айтууга үйрөтүү;

- адамдагы өзгөчө зарыл болгон сапаттарга: тыкандык, чынчылдык, эмгекчилдик, башкаларды урматтоо жана баалоого үйрөтүү;

- мугалимдин окуучулар менен кызматташтык, өз ара түшүнүүчүлүк мамиле түзө билиши;
- башкаларды жана бири-бирин уга билүүсүн эске алуу.

Сабактын билим берүүчүлүк, тарбиялык максаттары так аныкталып, алардын окутуу процессинде ишке ашырылышынын өзү өнүктүрүүчүлүк милдетти аткарат. Өнүктүрүүчүлүк максатта төмөндөгүдөй талаптар коюлат:

- окуучуларда чыгармачыл демилге түзүү жана сабакка болгон активдүүлүгүн арттыруу;
- ар бир окучуга туура мамиле кылууга шарт түзүү;
- өтүлүп жаткан материалдардын окуучулардын өнүгүшүнө сапаттык толуктоолорду жана жаңылыктарды бериши эске алынат;
- өтүлүп жаткан материалга кызыгуусун жаратып, талаш-тартыш, өз оюн, көз карашын айтууга шарт түзүү;
- окуучулардын мисалдарды окуу китебинен эмес, өз алдынча түзө алышына басым коюу;

Сабакта билим берүү менен тарбиялоо максаттарынын биримдикте айкалышы окуу процессине коюлуучу эң башкы талап катары окуучуларды окутуунун, тарбиялоонун жана өнүктүрүүнүн эң жогорку натыйжасы болуп саналат.

Максатты коюуда эмнени жетекчиликке алабыз? деген суроо туулат.

Кийинки мезгилдерде америкалык белгилүү окумуштуу, психолог Б.Блумдун таксономиясы жетекчиликке алынууда. Б.Блумдун таксономиясы татаалдык деңгээлдери боюнча уюштурулган ой жүгүртүүнүн классификациясы болуп эсептелинет. Б. Блум ой жүгүртүүнүн алты деңгээлин [4, 42-бет] аныктаган. Алар төмөндөгүдөй:

Ой жүгүртүү деңгээлдери	Колдонулуучу этиштер
Чыгармачылык	Долбоорлоо, куруу, пландоо, чыгаруу, ойлоп табуу, жакшыртуу, түзүү ж.б.
Баалоо	Негиздөө, тандоо, жыйынтык чыгаруу, гипотезаны түзүү, категорияны аныктоо, артыкчылыкты аныктоо, корутунду чыгаруу, чечүү, баалоо ж.б.
Талдоо	Салыштыруу, уюштуруу, жалпы белгилерин белгилөө, изилдөө, талкуулоо, таанып билүү, сыңдоо, талдоо ж.б.
Колдонуу	Пайдалануу, демонстрациялоо, көрсөтүү, чечүү, толтуруу, түзүү, эсептөө, чогултуу, сорттоо ж.б.
Түшүнүү	Интерпретациялоо, жалпылоо, классификациялоо, кайра сүйлөм түзүү, түшүндүрүү, которуу, негизги идеяны берүү, баалоо
Билимди эстеп калуу	Эстеп калуу, кайра айтып берүү, аныктоо, баяндоо, белгилөө, саноо, атоо, билдирүү, билүү, табу, тиешелүү кылуу, баяндап жазуу, белгилөө, топтоо, тандоо, мисал келтирүү, жатка айтуу

Билимди эстеп калуу, түшүнүү деңгээлдери билим берүүчүлүк максатка, калган төрт деңгээл (колдонуу, талдоо, баалоо, чыгармачылык) сабактын өнүктүрүүчүлүк максатына тиешелүү болуп каралууда.

Ал эми А.А.Брудный өнүктүрүүчү максатка таксономиянын түшүнүүдөн чыгармачылыкка чейинки деңгээлдери (беш деңгээл) кире тургандыгын белгилеген [2, 39-бет].

Окуучуларга сабактын максаттары сөзсүз тааныштылышы керекпи? Ал качан тааныштырылат?

Бул суроого мугалимдердин ичинде ар түрдүү көз караштар бар. Айрым мугалимдер максаттарды айтып жатып, биз убактыбызды коротобуз дешсе, айрымдары айтпай эле койсок болот дешет. Өтүлүп жаткан сабактын максаты окуучуларга белгилүү болушу керек. Анткени окуучулар ошол тема боюнча берилген сабакка чейин эмнени билишери, эмне максатта эмнелерди ошол сабакта өздөштүрүшөрүн, б.а. кандай билимге жана билгичтикке ээ болушу керектигин так аныктай алышат. Окуучу баарынан эң зарылын аныктоого жана аны ишке ашырууга багыт алат. Окуучунун жоопкерчилиги көтөрүлөт жана мугалим ал сабакта эмнеге токтолорун, баарынан эмне негиздүү экендигин так билет.

Максатка окуучунун жөндөмүн эске алуу менен жетүүгө болот. Окуу процессинде мугалим эмнени окутарын эмес, окуучулар эмнени окуп-үйрөнөрүн аныктаганда гана көңүл окуучунун муктаждыгына бурулат. Бул окуу процессин инсанга багыттадык дегендик. Мугалим коюлган максатты окуучуларга мотив берүү үчүн сабактын башында тааныштырып, аны сабактын акырына чейин ватманга жазып илип коёт. Айрым убакта жогорку класстын окуучуларына дептерине жазып алууну сунуштайт жана окуучулардан түшүнүгүн өзүнүн сөзү менен айтып берүүсүн өтүнөт. Бул мугалим менен окуучунун пландалган ишин жүзөгө ашырууга таасирин тийгизет. Мугалим окуучуларга өтүлө турган сабакта кандай маселелерди чечүү зарыл экендигин, сабактын аягында кандай билимдерге жана билгичтиктерге ээ болорун, алган билимдерди кандай шартта, качан пайдаланарын сөзсүз айтып бериши керек

Окуп-үйрөнүүдө сабактын максаттары көрсөткүчтөр аркылуу аныкталат.

Көрсөткүч – бул бир нерсенин абалын чагылдыруучу же көрсөтүүчү чен. Окуп-үйрөнүүнүн натыйжаларынын көрсөткүчү – окуучунун жүрүм-

турумунан байкалуучу, болжолдонгон натыйжага жетишкендигин далилдөөчү конкреттүү белгилер []. Сабактын аталган максаттарынын ишке ашкандыгы же ашпагандыгы көрсөткүчтөр аркылуу аныкталат. Ал шарттуу ыңгайдын **-са** мүчөсү менен аяктайт.

Максаттар	Көрсөткүчтөр
Сабактын билим берүүчүлүк максаты: Ат атоочтун маанисине карай бөлүнүшүн, алардын жасалышын аныктайт.	-эгерде окуучу ат атооч сөздөрдүн берген маанилерине карай мисал келтирсе; -ат атоочторду катыштырып сүйлөм түзүп, аларды маанилерине карай ажыратса.
Сабактын өнүктүрүүчүлүк максаты: Ат атоочтун түрлөрүн катыштырып, текст түзүшөт.	- эгерде окуучу тексттеги ат атоочтун морфологиялык белгилерин айырмаласа; -сүйлөмдө ат атоочтор кайсы сүйлөм мүчөсүнүн милдетин аткараарын далилдеп, талдаса.
Сабактын тарбиялык максаты: окуучулар топто иштөө аркылуу бири-бирин уга билишет жана сыйлоого үйрөнүшөт.	-эгерде окуучулар жупта, топто иштешсе; -ар бир ой баалуу экендигин билишсе; -биргелешип иштөө көндүмүнө ээ болушса.

Максат коюу баалоонун ажырагыс бир бөлүгү болуп саналат.

Жогоруда каралган маселелердин негизинде төмөндөгүлөрдү эске тутушубуз керек:

- окутуу максаттары окуучунун окуп-үйрөнүү мүмкүнчүлүгүнө карай аныкталат;
- максаттар окуучуларга малымдалышы жана түшүндүрүлүшү керек;
- окуучуларга ачык-айкын жана түшүнүктүү болушу керек;
- окуучулар өз сөздөрү менен максатты түшүнгөнүн айтып бериши керек;
- негиздүү болушу жана билим берүү стандартынын талабына ылайык келиши керек;
- ишке аша тургандай болушу керек;
- өлчөөгө ылайыктуу болушу керек [4, 70-б.].

Адабияттар:

1. Бекбоев И. Инсанга багыттап окутуу. –Б.:2011.
2. Брудный А.А. Другому как понять тебя? –М.:Знание, 1990.
3. Чыманов Ж. Кыргыз тилин окутуунун теориясы жана практикасы. –Б.: 2009.
4. Жумушчу программа жана методикалык колдонмо. –Б.: 2011.

Рецензент: к.пед.н. Аман кызы Б.